

Jana WOHLMUTH MARKUPOVÁ,
*Soukromá válka Huga Vavrečky: Mikrohistorie
z rozhraní soudobých dějin (1945–1952),*

Praha 2022, Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum,
248 s., ISBN 978-80-246-4994-8

Soukromá válka Huga Vavrečky: Mikrohistorie z rozhraní soudobých dějin (1945–1952) je monografie zabývající se komplikovaným a diskutovaným tématem, jemuž věnují svou pozornost právní, sociální i ekonomičtí historikové, a to turbulentní éře totalitních režimů 20. století a její projekci do dalších parciálních oblastí. Jak již název napovídá, středobodem publikace je Hugo Vavrečka, jenž představuje výjimečnou osobnost minulého století, u které se – jak autorka knihy Jana Wohlmuth Markupová správně upozorňuje – sbíhá několik rovin, které by byly i izolované nesmírně poutavé. Jednak je to rovina literární, dále pak angažmá Huga Vavrečky v československé vládě v krizovém období podzimu 1938, jeho participace na řízení koncernu Baťa a konečně prostřednictvím jeho dcery provázanost na rod Havlů.

Úvodní partie publikace je dedikována teoreticko-metodologickému ukotvení, z něhož se podává, že klíčovou je pro práci mikrohistorie, přičemž výslovně formuluje také výzkumné téma („Jak se člen někdejší společensko-politické elity adaptoval na novou společenskou situaci, v níž se... ocitl v pozici člověka bez přímého vlivu a moci a díky níž... dopadl z vrcholu na pomyslné dno mocenské hierarchie?“; s. 18–19). Autorce se podařilo metodologickou partii zpracovat nejen čtivým způsobem, ale také v této souvislosti sumarizovat dostupná relevantní metodologická východiska, čímž by již osamoceně tato část práce mohla nesporně posloužit jako vzor pro obdobné publikace biografického výzkumu či pro zájemce, kteří by se ke zpracování svého námětu odhodlali využít právě mikrohistorii.

Aby se autorka mohla dostat k těžišti své knihy (zejm. kap. 5 a 6), musela překonat celá desetiletí života Huga Vavrečky, která jej významným způsobem formovala. Pojednání je (také v této části) chronologické, přehledné a racionální a přibližuje Vavrečku v jeho jednotlivých klíčo-

vých rolích – novináře, spisovatele, účastníka první světové války, diplomata, vedoucího funkcionáře Baťových závodů a ministra.

Mikrohistorická analýza Vavrečkova běhu života v letech 1945–1952 je logicky rozdělena do několika samostatných etap. Autorka nejprve věnuje pozornost událostem sklonku války (kap. 3), aby poté precizně rezebrala dobu do komunistického puče (kap. 4), jež znamenal významnou proměnu situace (kap. 5) vedoucí k otevřené perzekuci a šikaně ze strany totalitní státní moci (kap. 6). Autorce se v této souvislosti podařilo nejen velmi úspěšně zodpovědět výzkumnou otázku, ale také v maximální možné míře přiblížit proces Vavrečkových snah o adaptaci měnícím se poměrům, v nichž je veden především snahou o ochranu svých nejbližších.

Přednosti práce Jany Wohlmuth Markupové jsou hojné, a proto je poměrně svízelné koncise ilustrovat její přínosy. Kniha se čte velmi příjemně, autorka látku staví plynule, rozumně a především nesmírně čtivě, kdy je čtenář vtažen do materie a dychtivě očekává další a další informace. Autorka sama připouští, že pro osud a peripetie Huga Vavrečky ve zkoumaném období byla fundamentální jeho činnost ve vedení Baťových závodů. Tím se monografie dostává do knihovny baťovského tematického pole, které se navenek jeví jako podrobně zpracované a analyzované, byť do značné míry poměrně tendenčně na ose probaťovskými servilně apologetizujícími po antibaťovskými difamujícími.

Tyto polohy jsou přítomné u baťovského tématu již od meziválečného období. Koncern Baťa důsledně dbal o svůj příznivý obraz a poměrně ostře vystupoval proti své kritice (v tomto směru je možné připomenout soudní spory s Rudolphem Philippem, Svatoplukem Turkem či pozdějším prezidentem Antonínem Novotným). Stalo se symptomatické, že značka Baťa jako kapitalistický symbol znesnadňovala (zejména po roce 1948) vznik odborných monografií, jež by překročily limity propagandistického mýtu. Baťou ovlivněná materie bývala proto uchopena spíše pozitivně (meziválečné období), naprosto pozitivně (válečné období), spíše negativně (třetí republika) a naprosto negativně (po komunistickém puči). Vývoj po roce 1989 byl spojen s opětovným velebením baťovské éry, které provázelo masové využívání meziválečné a válečné propagandisticky laděné zdrojové báze. Pozvolna byl vytvořen přelud všestranného a vyčerpávajícího zpracování (jež se ve skutečnosti dotýká pouze několika parciálních oblastí) a iluze bezmezné eventuality přebírání tehdejších schémat do současné praxe (čímž je opomenuta poměrně citelná změna právního i politicko-společenského prostředí). Dlouhodobě byla

příznačná totální absence kritické interpretace získaných dat, kdy vyváženost byla zpravidla opticky imitována tím, že se vedle meziválečných či protektorátních adorací uváděly konstrukty z doby nejtužší komunistické totality. Je třeba přesto uvést, že recentní publikační výstupy již (alespoň v určité části) začínají být stavěny na pečlivé heuristice, kritickém zkoumání pramene a interpretaci dat. Do značné míry dochází k erozi baťovského mýtu jako ryze pozitivní etapy, což především ve zlínském prostředí není přijímáno bez obtíží.¹

Recenzovaná kniha v žádném případě zmíněné krajní polohy nepředstavuje, naopak se právě jedná o publikaci, která je vystavěna na svědomité badatelské činnosti, příhodné a pečlivé metodologii a využití relevantní pramenné základny, tedy patří k příkladům soudobého vhodného uchopení baťovské látky. Kniha díky autorčinu přístupu netrpí nešvarem mnohých jiných soudobých zdrojů, které do značné míry baťovské téma deformují, když recyklují rozličné omyly a mýty či nové smyšlenky aktivně formují nebo se omezují na přebírání rozsáhlých pasáží zejména archivních materiálů, které jsou bez jakýchkoli vědeckých snah toliko kompilovány či parafrázovány.² Tento jev je dlouhodobý³ a je možné jej zachytit kupříkladu v oblasti školství, kde teprve nedávné publikace odhalily, že zlínské pokusné školy nebyly tak zcela v závěsu za těmi pražskými,⁴ či ve svébytné právní sféře. Zde to ovšem lze před rokem 2016⁵ díky skutkové a právní komplexnosti do určité míry pochopit, leč ohlas recentního stavu poznání se ani dnes úplně neprosadí, když se vyskytuje nový nešvar, a to nahrazení odborné polemiky selektivním

¹ MILAN LIBIGER, *Hádka o Baťu a využívání Židů. Kdo vás platí, zlobili se odpůrci*, Mladá fronta Dnes – Zlínský dnes 44/2014, s. B2.

² Srov. kupříkladu ROMANA LEŠINGROVÁ, *Baťova soustava řízení*, Zlín 2007, s. 13–20 (zde je třeba uznat, že nedostatky byly dílem napraveny dalším vydáním v roce 2008), popř. J. A. *Baťa 120: konference Budování baťovských továren a měst v Československu a ve světě: 7.–8. 3. 2018*, (ed.) ZDENĚK MIKEL, Uherské Hradiště 2018, s. 32–35.

³ Srov. např. Roušarovu zmínku o hromadném propuštění vedoucích pracovníků v červnu 1945, u níž je odkazováno na komunistické dobové periodikum (srov. PŘEMYSL ROUŠAR, *Dějiny národního podniku Svit*, Praha 1967, s. 83 a 223). Roušar by ovšem nahlédnutím do osobních spisů zjistil, že údaj je u všech jím zmíněných osob nepravdivý, nicméně byl dostatečně úderný pro kapitolu s všeříkajícím názvem „Lid účtuje s minulostí“.

⁴ TEREZA KOLUMBER, *Výuka němčiny v podmínkách baťovské pokusné školy*, Brno 2020, s. 30–31.

⁵ Podrobně MILAN BALABAN, *Podnikání firmy Baťa v Jugoslávii*, Zlín 2018, s. 16.

přístupem k dostupné pramenné základně. Jinými slovy, závěry, se kterými autor nesouzní, se v nekoherentních kontextech vůbec neobjeví.⁶

Všem těmto potenciálním problémům, které by mohly práci devalvovat a které jsou naneštěstí součástí celé řady jiných recentních publikací, se autorka vyhnula a do značné míry naplnila precizní a stále aktuální formulace Martina Marka ze Státního okresního archivu Zlín stran baťovského bádání.⁷ Jak již bylo napovězeno, recenzovaná kniha se vyznačuje velmi vysokou mírou pečlivosti a přesnosti. V tomto směru lze formulovat jen dvě skutečně drobné výhrady, a to při zmínce o Rakousku-Uhersku v roce 1813 (s. 31) a při užívání pojmu „ředitel“ v Baťových závodech (s. 54). Vzhledem k faktu, že otázka vzniku Rakouska-Uherska je jednoznačně zmíněna už v pasáži na s. 28, je očividné, že se nejedná o faktografickou chybu, nýbrž o pochopitelnou simplifikaci v kontextu rozboru situace na přelomu 19. a 20. století, kdy již existovala entita s takovým názvem, jemuž je jinak text na s. 31 věnován.

Ve vazbě na označení vedoucích koncernových pracovníků slovem ředitel je možné upozornit, že už přibližně od dvacátých let dochází k terminologickému ujednocení na označování „chéf“ pro majitele (Tomáš Baťa a po jeho tragické smrti Jan A. Baťa) a „spolupracovník“ pro všechny ostatní. Terminologickou dichotomii je možné ilustrovat ještě na sklonku jara 1943, kdy byla poměrně nevkusně právním oddělením koncernu vynucována u editorů nekrologů Josefa Hlavničky, označovaného zde jako generální ředitel. Formálně ovšem (v letech 1894–1945, tedy od vzniku do znárodnění) měly Baťovy závody jediného ředitele, a to Josefa Blažka,⁸ a ostatní vedoucí představitelé byli zpravidla označováni osobním oddělením jako „vedoucí v ředitelně“. Nebylo pak výjimečné, že kupříkladu Dominik Čipera byl ve vnitropodnikové komunikaci ještě dlouho po roce 1942 označován jako ministr, čímž se nesporně bylo možné velmi šikovně vyhnout formálnímu označení pozice v závodech. Tento terminologický problém je však zcela marginální a i v jiných

⁶ Srov. kupř. reflexi sporu o vlastnictví koncernu v jinak velmi zajímavé publikaci: ZDENĚK POKLUDA, JAN HERMAN, MILAN BALABAN, *Baťa na všech kontinentech*, Zlín 2020, s. 15, 42 a 52.

⁷ MARTIN MAREK, *Kritické poznámky k psaní baťovských dějin: O nové knize Jaroslava Pospíšila Světla a stíny v životě Baťova ředitele Ing. Františka Maloty*, Východní Morava 1/2011, s. 149–160.

⁸ MAREK TOMAŠTÍK, *Management firmy Baťa 1918*, in: Mezinárodní vědecká konference Tvrčí odkaz Tomáše Bati a současné podnikatelské metody, (ed.) Zdeněk Rybka, Zlín 2002.

zdrojích nebývá výjimečné označování Čipery, Vavrečky, Hlavničky, Františka Maloty a Hynka Bati jako ředitelů. Koneckonců, takový postup je pro čtenáře srozumitelný, aby si v poměrech značně komplikovaných právních a faktických vztahů stran koncernu uvědomili role jednotlivých rozhodujících aktérů.

Soukromá válka má velmi jasnou argumentaci a od úvodu až po závěr je látka koherentně prezentována. Autorka v zásadě vychází ze současného nejnovějšího stavu poznání a metodologický design je nejen příhodně prezentován, ale je také patrný z celé publikace. Kniha v tomto směru nepochybně může sloužit jako vzor mikrohistorické studie nejen ve svém oboru, ale inspirací by mohla být i kupříkladu pro právní historiky. V této souvislosti se doslova nabízí analogické přiblížení osudů Jana Soukupa, který od podzimu 1940 vykonával funkci generálního prokurátora a po druhé světové válce předsedy senátu Nejvyššího soudu a jehož soudcovské angažmá bylo po únoru 1948 ukončeno nuceným penzionováním (taktéž v důsledku zájmů státostrany a některých dřívějších kolegů). *Mutatis mutandis* by tedy bylo možné přebrat výzkumné téma autorky.

Je třeba kvitovat, že autorka skutečně zpracovala vědecké dílo a ze svého metodologického přístupu byla s to dovodit množství přesných a precizně vyargumentovaných závěrů. Monografie je pak unikátní tím, že v zásadě přináší nové informace (odmyslíme-li si disertační práci, jež byla jejím předobrazem) a šíří poznání nejen pro širokou laickou veřejnost, ale také pro ty, kteří se látce soustavně sami věnují. Autorka promluvou osobních dopisů (s. 80) například objasňuje dlouhodobou nejasnost o důvodech, které vedly Vavrečkovu rodinu k zdánlivě nepochopitelnému opuštění „chaloupky“, tedy rodinné vily navržené Vladimírem Karfíkem v kotěrovském stylu na tehdejší zlínské periferii nad jezírkem s výhledem na továrnu, co bylo naopak srozumitelné u rodiny Dominika Čipery a příbuzných po Josefu Hlavničkoví (emigrace).

Není pak ani možné přejít originální a plodné analýzy, které autorka přináší, z nichž je třeba vyzdvihnout zmínku (s. 54) o značně svérázných vztazích mezi majitelem koncernu Janem A. Baťou a nejvyššími výkonnými představiteli, pro které není výjimečné, že v mnoha zdrojích bývají naprosto nekriticky idealizovány. Extrémem je v této souvislosti divadelní trilogie Městského divadla ve Zlíně, kterou však část diváctva považuje za faktograficky přesné vyobrazení situace. Idylické vykreslení vztahů v rámci nejužšího koncernového vedení lze pochopit v rámci umělecké licence, v níž jednotliví klíčoví aktéři vystupují až v přátelské poloze,

avšak k takovému závěru pak rovněž tenduje stěžejní kniha o baťovských funkcionářích, kde negativní polohy vztahu nejsou zdůrazněny,⁹ a koneckonců i cyklus přednášek *Genius loci*, který na počátku století pořádala Nadace Tomáše Bati ve Zlíně.

Autorka tento nesprávný a schematický postoj nepřevzala. Tím nepřímo také ozřejmila, proč v poválečných majetkových sporech mezi Janem Antonínem Baťou a Tomášem Janem Baťou (synem Tomáše Bati) stáli Čipera s Hynkem Baťou na straně Tomáše J. Bati, což při nastudování pramenné základny o idylických poměrech nedávalo příliš smysl, resp. vyvolávalo legitimní otázky, k čemu mezi představiteli nejužšího vedení po roce 1939 došlo.

Je možné pak kvitovat autorčinu schopnost vystižení klíčových důvodů pro perzekuci Vavrečky, na níž mělo zájem především vedení znárodněného zlínského závodu. Je pak určitou ironií osudu, že hlavní strůjci a osnovatelé Vavrečkovy šikany se záhy sami stali obětí komunistické mašinerie. Ředitel Ivan Holý,¹⁰ jehož je možné považovat za jednoho z hlavních architektů Vavrečkova poválečného osudu, byl souzen a odsouzen k mnohaletému trestu v soudních řízeních, která navazovala na proces se Slánským, a znovu prokázal absenci citu, když jeho kritické komentáře z období roku 1968 znamenaly jeho opětovné odmítnutí v době normalizace.¹¹

⁹ ZDENĚK OKLUUDA, *Batovi muži*, Zlín, 2012, s. 52–57, 110–115.

¹⁰ Autorka si také zcela správně všimla kuriozity, že Holý v určitém období (kdy to pro něj bylo výhodné) odkazoval na svou známost s Hugem Vavrečkou, která se ovšem vzhledem k věku obou jevila jako „poměrně zvláštní“ (s. 145). Sám Holý ve své podnikové dokumentaci (a znovu pak ještě v roce 1968) o svém otci hovořil toliko jako o středoškolském učiteli, což opětovně ilustruje Holého schopnost modifikovat potřebné informace své aktuální potřebě. Opomněl totiž zmínit, že kromě kantorské profese byl jeho otec Josef Holý současně senátorem Národního shromáždění. Lze usuzovat, že Vavrečka znal brněnského senátora Holého a svízelné poměry jeho nejbližších po jeho smrti, a proto ze staré známosti „znal“ i Ivana Holého. Srov. DAVID KOLUMBER, *Ivan Holý (*1913–†1987)*, in: Encyklopedie českých právních dějin: 23. svazek: Biografie právníků A–J, (edd.) Karel Schelle, Jaromír Tauchen, Ondřej Horák, David Kolumber, Plzeň 2022, s. 698. Vavrečkova pomocná ruka se pak alespoň symbolicky projevila v srdečném věnování Holého překladu Vavrečkovi (s. 191).

¹¹ Holý se po několika letech v zásadě nuceného odmítnutí (dílem způsobeného uvězněním) znovu ve veřejném prostoru objevil koncem jara 1968 (LUDMILA HYBLEROVÁ, *Vstupte doktore Ivane Holý: 1*, Naše pravda 40/1968, s. 4; TÁŽ, *Vstupte doktore Ivane Holý: 2*, Naše pravda 42/1968, s. 4; TÁŽ, *Vstupte doktore Ivane Holý: 3*, Naše pravda 44/1968, s. 4; JOSEF DANĚK, *V nás živých nezůstala trpkost*, Tep 68 34/1968, s. 1 a 2), kdy se vyjadřoval k poválečnému vývoji a své trestní

Předložená publikace disponuje potenci přinést též méně známá fakta do oblasti právních dějin, kdy nelze přehlížet značně svérázný přístup orgánů činných v trestním řízení v retribuční věci Huga Vavrečky a osobitou reakci (kanceláře) prezidenta republiky na žádost o milost. Autorka tak (byť možná nechtěně) nastavuje zrcadlo politicky deformované československé justici, jíž by nesporně také slušel podobný precizní a vyčerpávající rozbor, jako je recenzovaná publikace.

Není pak nadsázkou, že recenzovaná kniha je znamenitá, a to nejen v perspektivě mikrohistorie, ale také prismatem baťovského tematického pole, ve kterém příhodně doplňuje mozaiku poválečného vývoje, a koneckonců i v případě Vavrečkova vlivu na své vnuky, k nimž patřil i pozdější prezident Václav Havel. Jedinou závažnou výhradou proto může být pouze okolnost, že kniha se podrobně nevěnuje i období před rokem 1945 a že autorka nenaznačila, že by se mínila obdobně zabývat i osudy dalších baťovských představitelů.

David KOLUMBER

Masarykova univerzita, Právnická fakulta

DOI: 10.14712/24645370.3064

věci, přičemž neopomněl sdělit svá stanoviska i vůči některým spolustraníkům. Již první interview s Holým vyvolalo reakci tehdejšího předsedy Okresního národního výboru v Gottwaldově Karla Kodovského (srov. KAREL KODOVSKÝ, *Vyjádření Karla Kodovského k rozhovoru s dr. Ivanem Holým*, Naše pravda 44/1968, s. 1 a 4) a znovu se k rozhovorům za normalizace vrátil (v té době ještě docent a zanedlouho profesor právních dějin) Bohumil Kučera, který v kontextu Holého hovořil o reakci, kterou je třeba odkázat do jejích mezí (srov. BOHUMIL KUČERA, *Bez šéfu*, Naše pravda 83/1970, s. 2).